

Тренінговий модуль для працівників апарату
суду
**«Комунікація з особами з психічними та
інтелектуальними порушеннями»**

Зміст

Вступ	3
Тематичний план тренінгового модуля	5
1. Знайомство. Мета та завдання тренінгу	5
Тема I. Права людей з інвалідністю – це права людини.....	8
1.1. Теорія інвалідності, моделі інвалідності	8
1.2. Права людей з інтелектуальними та психо-соціальними порушеннями в стандартах ООН та Ради Європи	15
1.3. Ситуація в Україні на прикладі аналітичного дослідження «Моніторинговий звіт: Аналіз судової практики розгляду справ про визнання фізичної особи недієздатною»	18
Тема 2. Комунікація з особами з психічними та інтелектуальними порушеннями – учасниками судового процесу	20
Тематичний план до теми 2	20
2.1. Комунікація з особами з психічними порушеннями.....	20
2.2. Комунікація з особами з інтелектуальними порушеннями.....	24
2.3. «Спрощена мова».....	29
Список використаних джерел	36

Вступ

Пропонований тренінговий модуль розроблено експертами Правозахисної організації «Права людини» для працівників апарату суду для покращення їх навичок у спілкуванні з особами з інтелектуальними та психічними порушеннями. Модуль розроблено у межах реалізації проекту «Розробка та апробація навчального курсу для суддів та працівників апарату суду щодо особливостей спілкування з особами з інтелектуальними та психічними порушеннями», який здійснюється за підтримки американського народу, наданої через Агентство США з міжнародного розвитку (USAID) в рамках Програми «Нове правосуддя».

Згідно з результатами досліджень, проведених правозахисними організаціями, особи з психічними та інтелектуальними порушеннями під час судового процесу стикаються з ментальними та комунікаційними перешкодами. Зокрема, труднощі можуть виникнути через нерозуміння судових процедур та процесу, використання професійної юридичної лексики, необізнаність працівників судів з технологією спілкування з особами з психічними та інтелектуальними порушеннями. Це посилюється наявністю стереотипів та упереджень по відношенню до цієї категорії осіб. Наслідком цих перешкод є те, що думка осіб з психічними та інтелектуальними порушеннями може бути не почутою в судовому процесі.

Наразі існуючі навчальні програми та курси щодо спілкування працівників апарату суду з особами з інвалідністю не включають модулі щодо спілкування з особами з інтелектуальними та психічними порушеннями.

Відповідно до статті 13 Конвенції ООН про права осіб з інвалідністю, ратифікованої Верховною Радою України в грудні 2009 року, держави-учасниці забезпечують особам з інвалідністю нарівні з іншими особами ефективний доступ до правосуддя, зокрема передбачаючи процесуальні та відповідні вікові корективи, які полегшують виконання ними своєї ефективної ролі прямих і опосередкованих учасників, у тому числі свідків, на всіх стадіях юридичного процесу, зокрема на стадії розслідування та інших стадіях попереднього провадження. Окрім цього, щоб сприяти забезпеченню особам з інвалідністю ефективного доступу до правосуддя, держави-учасниці сприяють належному навчанню осіб, які працюють у сфері здійснення правосуддя, зокрема в поліції та пенітенціарній системі.

Відповідно до статті 21 Конвенції ООН про права осіб з інвалідністю, держави-учасниці вживають заходів для забезпечення осіб з інвалідністю інформацією, призначеною для широкої публіки, у доступних форматах і з використанням технологій, що враховують різні форми інвалідності, своєчасно й без додаткової плати. Також додатково сприяють прийняттю та використанню в офіційних відносинах підсилювальних і альтернативних способів спілкування

й усіх інших доступних способів, методів та форматів спілкування за вибором осіб з інвалідністю.

«Планом заходів з виконання рекомендацій, викладених у заключних зауваженнях, наданих Комітетом ООН з прав осіб з інвалідністю, до першої доповіді України про виконання Конвенції ООН про права осіб з інвалідністю на період до 2020 року» передбачено навчання персоналу суддів з питань спілкування з особами з інвалідністю, збільшення кількості працівників, підготовлених до спілкування з особами з інвалідністю, та кількості фахівців, залучених судами для забезпечення ефективної комунікації працівників суду з особами з інвалідністю.

Отже, проведення такого навчання безпосередньо пов'язане із виконанням Україною взятих на себе міжнародних зобов'язань та реалізацією національних стратегічних пріоритетів.

Цільова аудиторія: - працівники апаратів судів.

Орієнтовна кількість учасників – до 20 осіб.

Тривалість - до 8 годин.

Необхідні матеріали для тренінгу – роздаткові матеріали (папка, блокнот, ручка, довідник «Особливості спілкування з інтелектуальними та психічними порушеннями – учасниками судового процесу» оцінювальні форми), ноутбук, проектор, фліпчарт, маркери, стікери.

Тематичний план тренінгового модуля

Тема	Метод	час
Знайомство. Мета та завдання тренінгу	Обговорення	30 хв.
Тема I. Права людей з інвалідністю – це права людини. <ul style="list-style-type: none"> - Теорія інвалідності та моделі інвалідності; - Права людей з інтелектуальними та психо-соціальними порушеннями в стандартах ООН та Ради Європи; - Ситуація в Україні 	Лекція, презентація, робота в групах. 150 хв.	
Тема II. Комунікація з особами з психічними та інтелектуальними порушеннями – учасниками судового процесу: <ul style="list-style-type: none"> - Комунікація з особами з психічними порушеннями; - Комунікація з особами з інтелектуальними порушеннями; - «Спрощена мова» 	Лекція, презентація, робота в групах. 150 хв.	
Підбиття підсумків, питання від учасників	Обговорення	20 хв.

1. Знайомство. Мета та завдання тренінгу

Актуальність

Даний етап необхідний для ознайомлення учасників із метою тренінгу, налаштування групи на ефективну роботу, виявлення очікувань групи, а також виявлення наявного досвіду та знань учасників стосовно запропонованої теми.

Змістовне наповнення теми

1. Привітати з початком роботи та представити організаторів тренінгу.
2. Коротко розповісти про проект «Розробка та апробація навчального курсу для суддів та працівників апарату суду стосовно особливостей спілкування з особами з інтелектуальними та психічними порушеннями», в межах якого проводиться даний тренінг.
3. Познакомити з метою тренінгу та планом проведення.

Мета тренінгу: покращення доступу до правосуддя осіб з психічними та інтелектуальними порушеннями шляхом підвищення обізнаності учасників тренінгу з питань інвалідності та вдосконалення навичок спілкування з такими особами.

Завдання:

1. Ознайомити учасників тренінгу зі зв'язком між інвалідністю та правами людини, а також моделями інвалідності.
2. Вдосконалити навички учасників тренінгу та вміння комунікувати з людьми з психічними та інтелектуальними порушеннями.
3. Підвищення професійної компетентності учасників тренінгу в використанні «Простої мови»/формату «спрощеного читання».

Знайомство учасників тренінгу

Тренер пропонує всім учасникам тренінгу повідомити наступну інформацію:

1. Представитись, зазначивши місце роботи та посаду.
2. Розповісти про свій досвід спілкування з особами з психічними та інтелектуальними порушеннями (якщо такий є).
3. Для осіб, які мали такий досвід, назвати ті труднощі, які виникли під час такого спілкування; для осіб, у яких такого досвіду не було, назвати ті труднощі, які, на їх думку, могли б виникнути (тренер записує зазначені труднощі на фліпчарті).
4. Назвати свої очікування від тренінгу (у випадку, якщо учасники називають очікування, які не будуть виконані під час тренінгу, тренер має на цьому наголосити).

Правила проведення тренінгу:

Після закінчення знайомства учасників, тренер пропонує затвердити правила, які будуть виконуватись учасниками під час тренінгу. Тренер пропонує учасникам тренінгу самостійно запропонувати відповідні правила, які записуються на фліпчарті. У випадку необхідності, тренер може самостійно запропонувати перелік правил:

- Всі мають дотримуватись часового регламенту (починати та закінчувати вчасно);
- Говорити по черзі;
- Говорити коротко і по темі;
- Говорити від свого імені;
- Кожен має право висловлювати свою точку зору;

- Не критикувати та поважати точку зору інших учасників тренінгу;
- Говорити після підняття руки та дозволу тренера, щоб не перебивати один одного;
- Виходити з тренінгу, не питаючи дозволу, тихо, не заважаючи далі проводити тренінг;
- Інформація про приватне життя присутніх на тренінгу, що прозвучала не має обговорюватись надалі;

Тема I. Права людей з інвалідністю – це права людини

Актуальність теми

Україна задекларувала імплементацію соціальної та правозахисної моделі інвалідності, що повинно відображатись у різних сферах, у тому числі і у сфері правосуддя щодо людей з інвалідністю, отже, відповідні знання дозволять суддям та працівникам суду посилити розуміння того, що інвалідність є наслідком існуючих суспільних та середовищних перешкод, а не стану здоров'я.

Тематичний план до теми 1

Тема	Метод	час
1.1. Теорія інвалідності та моделі інвалідності: - визначення термінів; - статистичні дані; - теорія та моделі інвалідності; - завдання до підтеми (за потреби)	Лекція, презентація, робота в групах	30 хв.
1.2. Права людей з інтелектуальними та психо-соціальними порушеннями в стандартах ООН та Ради Європи	Лекція, презентація	30 хв.
Завдання до підтеми	Робота в групах	40 хв.
1.3. Ситуація в Україні на прикладі аналітичного дослідження «Моніторинговий звіт: Аналіз судової практики розгляду справ про визнання фізичної особи недієздатною»	Лекція, презентація	20 хв.

1.1. Теорія інвалідності та моделі інвалідності

Визначення термінів

Спочатку тренер пропонує учасникам ознайомитись із основними термінами, що будуть використовуватись під час тренінгу, що дозволить учасникам та тренерам використовувати однакову термінологію та розуміти її значення.

Тренер може самостійно надавати визначення, а може запропонувати учасникам назвати, що вони розуміють під цими термінами (такий варіант буде актуальним, якщо тренер під час знайомства помітив, що учасники плутаються в поняттях).

Орієнтовний перелік відповідних питань тренера учасникам:

1. Що таке інвалідність?
2. Хто відноситься до людей з інвалідністю?

3. Коли ми говоримо «люди з психічними порушеннями», кого ми маємо на увазі?

4. Коли ми говоримо «люди з інтелектуальними порушеннями», кого ми маємо на увазі?

Терміни, які необхідно запропонувати учасникам:

Інвалідність

Інвалідність - це поняття, яке еволюціонує, інвалідність є результатом взаємодії, яка відбувається між людьми, які мають порушення здоров'я, і відносницькими та середовищними бар'єрами і яка заважає їхній повній та ефективній участі в житті суспільства нарівні з іншими.

Пункт е преамбули Конвенції ООН про права осіб з інвалідністю.

Людина з інвалідністю

До осіб з інвалідністю належать особи зі стійкими фізичними, психічними, інтелектуальними або сенсорними порушеннями, які при взаємодії з різними бар'єрами можуть заважати їхній повній та ефективній участі в житті суспільства нарівні з іншими.

Стаття 1 Конвенції ООН про права осіб з інвалідністю.

Особа з інвалідністю

Особою з інвалідністю є особа зі стійким розладом функцій організму, що при взаємодії із зовнішнім середовищем може призводити до обмеження її життєдіяльності, внаслідок чого держава зобов'язана створити умови для реалізації нею прав нарівні з іншими громадянами та забезпечити її соціальний захист.

Стаття 2 Закону України «Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні»

Психічні порушення (психічні розлади) вражають почуття та поведінку. Попередити можна незначну частку психічних розладів, майже всі їх можна лікувати. 25% усіх людей мають розлади психіки чи поведінки в той чи інший момент життя. Причини психічних розладів складні і залежать від спадкових чинників, стресів, складних сімейних стосунків, фізичного стану тощо.

Для людей з психічними порушеннями часто буває важко подолати виклики щоденного життя, вони можуть втратити роботу, виплати, батьківські права, а також базові права людини.

За даними університету Корнелл ([Cornell University ILR School](https://www.cornell.edu/ilr/))

Інтелектуальні порушення – це стан, при якому людина має значні труднощі у навчанні та розумінні через недостатні інтелектуальні функції.

Постійно уражені функції у таких сферах як пізнання, мовлення, моторні та соціальні навички. Інтелектуальні порушення спостерігаються у 1-3% населення. Причини можуть бути генетичними, але також - зовнішні впливи під час вагітності. Найголовніші потреби людей з інтелектуальними порушеннями такі ж, як і в інших: соціальні контакти, безпека, належне ведення господарства, освіта, робота тощо.

За даними університету Корнелл (Cornell University ILR School)

Психічні розлади - розлади психічної діяльності, визнані такими згідно з чинною в Україні Міжнародною статистичною класифікацією хвороб, травм і причин смерті.

Стаття 1 Закону України «Про психіатричну допомогу».

Статистичні дані

Станом на 01 січня 2017 р. 1673328 жителів України перебували на обліку у зв'язку із розладами психіки та поведінки, в тому числі 694928 – внаслідок розладів, пов'язаних зі вживанням алкоголю та наркотиків (3,9% населення).

За 2016 р. до закладів з надання психіатричної допомоги було госпіталізовано 182415 хворих, які в середньому 53,4 дні перебували у стаціонарі.

На кінець 2016 р. в Україні 261240 хворих на психічні розлади мали групу інвалідності, з них 8,5% – діти у віці до 17 років. 9893 хворих у 2016 р. первинно були визнані особами з інвалідністю у зв'язку з психічними розладами.

Смертність населення України від навмисного самоушкодження у 2015 р. становила 17,7 на 100 тис. населення.

Статистичні дані взято з розпорядження Кабінету Міністрів України від 27.12.2017 № 1018-р «Про схвалення Концепції розвитку охорони психічного здоров'я в Україні на період до 2030 року».

За даними Міністерства охорони здоров'я у 2016 році було зареєстровано:

- 694 928 осіб з розладами психіки через вживання алкоголю і наркотичних речовин. Серед таких розладів: синдром залежності, амнестичний синдром, психотичний розлад та інші.
- 268 646 осіб з розладами, пов'язаними з травмами мозку або церебральною дисфункцією. До таких хвороб, зокрема, належать хвороба Альцгеймера, судинна деменція та інші.

- 227 392 осіб - група з інтелектуальними порушеннями всіх ступенів.
- 173 157 осіб - це група шизофренії і шизоафективних розладів.
- 126 221 особа - невротичні, пов'язані зі стресом, і соматоформні розлади. Це, наприклад, депресії, тривожні розлади, фобії, obsесивно-компульсивні розлади та інші.

Слід зазначити, що в цій статистиці враховуються лише ті люди, які проходили стаціонарне, амбулаторне чи консультативне лікування у закладах МОЗ. Справжня кількість людей з тими чи іншими порушеннями психічного здоров'я може суттєво відрізнятись від офіційних даних.

Ця інформація надана Міністерством охорони здоров'я України на запит [«Громадського» та оприлюднена у мережі Інтернет.](#)

Чисельність повнолітніх недієздатних осіб та осіб, цивільна дієздатність яких обмежена, станом на 01.01.2018 склала 41 533 особи, з яких 94 % мають інвалідність.

31 733 недієздатним особам та 1 061 особі, цивільна дієздатність якої обмежена, призначено опікунів та піклувальників, з яких 31 319 осіб (96 %) перебувають у родинних стосунках зі своїми підопічними.

5 651 недієздатну особу, якій призначено опікуна, влаштовано до закладів соціального захисту сфери управління Мінсоцполітики.

8 107 недієздатних осіб та 192 особи, цивільна дієздатність яких обмежена, опікунів та піклувальників яким не призначено, перебувають під опікою чи піклуванням закладів соціального захисту сфери управління Мінсоцполітики.

Соціальний звіт за 2017 рік.

<http://www.msp.gov.ua/files/zvitu/sz2017.docx>

Теорія та моделі інвалідності

Перед початком вивчення теми, тренер озвучує наступну інформацію: «Історичний огляд етапів розвитку людської цивілізації свідчить, що уявлення про інвалідність еволюціонують, критерії її визначення зазнають змін і поступово переносяться із сфери життя окремого індивіда у сферу організації життєдіяльності самого суспільства.

Тренер пропонує учасникам працювати в наступному форматі. На екрані з'являється питання на яке учасники мають дати відповідь із запропонованого переліку відповідей (п'ять відповідей). Після оголошення питання, учасники мають визначитись із відповіддю та розділитись на п'ять груп, при цьому чотири групи мають стати в різних кутках аудиторії, а п'ята група залишається сидіти на своєму місці. Групам надається 5 хвилин на підготовку відповідей.

Далі тренер підраховує кількість варіантів відповідей та пропонує кожній групі прокоментувати свою відповідь (бажано почути різні точки зору). Під час обговорення наступних питань, тренер намагається залучити учасників, які ще не брали участь в обговоренні. Після обговорення думок учасників, тренер запрошує зайняти свої місця групам і надає свої коментарі.

Питання 1.

Як особисто ви сприймаєте інвалідність?

1. Дефект чи хвороба, які потребують, насамперед, медичного втручання.
2. Інвалідність асоціюється з почуттям провини і є наслідком гріха.
3. Це наслідок трагедії потребують співчуття та допомоги.
4. Це ситуація створена перешкодами у суспільстві, є нормальним аспектом життя, а не відхиленням.
5. Ваш варіант.

На основі різного розуміння „інвалідності ” сформувались і різні моделі інвалідності.

Моральна модель інвалідності. Суспільство вважає інвалідність наслідком гріха. Це найстаріша модель, яка найменш поширена сьогодні. Зумовлена неосвіченістю і забобонами. За таких поглядів інвалідність пов'язується з гріхом і соромом і часто асоціюється з почуттям провини. Сім'ї, які прийняли таку модель, приховують своїх дітей з вадами розвитку від сторонніх очей, соромляться їх.

Медична модель інвалідності. Розглядає інвалідність як дефект чи хворобу, які потребують, насамперед, медичного втручання. Панує переконання: якщо людину вилікувати, її проблема перестане існувати. За таких умов людина з інвалідністю в силу обставин опиняється відстороненою від суспільного життя. Життєдіяльність такої людини зосереджується в колі ближнього оточення: сім'ї, родинних стосунків і надавачів медичних послуг. Особа з інвалідністю перебуває у ролі хворого, а тому не має жодних зобов'язань перед суспільством. При цьому лікарі й інші фахівці виступають найбільш компетентними у їхніх проблемах.

Реабілітаційна модель інвалідності. Відгалуження, різновид медичної моделі. Розглядає інвалідність як таку, що потребує послуг фахівця з реабілітації (медичної, фізичної, психологічної) чи іншої допоміжної професії.

Ця модель поширилась після Другої світової війни, коли ветерани поверталися додому з інвалідністю і їм потрібно було заново адаптуватися до життя у суспільстві.

Економічна модель інвалідності. Дана модель є продовженням медичної моделі та передбачає перерозподіл прибутків між різними категоріями населення там, де в якості методологічного підґрунтя застосовується медична модель інвалідності. Вплив економічної моделі інвалідності можна прослідкувати на тих прикладах національних концепцій соціальної політики, де інвалідність визначається перш за все як непрацездатність та вводяться обмеження на види зайнятості людей з інвалідністю.

Соціальна модель інвалідності. Дана модель розглядає інвалідність як ситуацію, створену перешкодами у суспільстві та вважає інвалідність нормальним аспектом життя, а не відхиленням. Соціальна модель інвалідності визначає інвалідність як сукупність перешкод у ставленні, поведінці, просторі, які заважають повній участі людей з інвалідністю в житті суспільства. Модель передбачає, що усунення перешкод у ставленні, фізичних та інституційних бар'єрів поліпшить життя людей з інвалідністю, надавши їм такі ж, як і в людей без інвалідності, можливості на рівноправній основі. Сила моделі полягає у зміщенні основного «тягаря» на суспільство, а не на окремих людей.

Правозахисна модель інвалідності. Прийняття Конвенції ООН про права осіб з інвалідністю та Факультативного протоколу до неї говорить про початок нової епохи „у заохоченні, захисті та забезпеченні повного і рівного користування всіма людьми з інвалідністю всіма правами людини та основоположними свободами

Прийнята Конвенція відображає всі ті зміни, що відбулися останнім часом в підході до питань інвалідності. Підтримуючи соціальну модель інвалідності, Конвенція про права осіб з інвалідністю розвиває її далі, визнаючи інвалідність в якості правозахисної проблеми.

Наприклад, замість питання «Що не так з людиною з інвалідністю?», необхідно поставити питання «Що не так з суспільством? Які соціальні, політичні, економічні умови потрібно змінити для того, щоб полегшити повне забезпечення всіма правами всіх людей з інвалідністю?».

З прийняттям Конвенції ООН про права осіб з інвалідністю було визначено єдиний підхід до визначення поняття інвалідність:

«Інвалідність - це поняття, яке еволюціонує, і що інвалідність є результатом взаємодії, яка відбувається між людьми, які мають порушення здоров'я, і відносницькими та середовищними бар'єрами і яка заважає їхній повній та ефективній участі в житті суспільства нарівні з іншими».

«До осіб з інвалідністю належать особи зі стійкими фізичними, психічними, інтелектуальними або сенсорними порушеннями, які при взаємодії

з різними бар'єрами можуть заважати їхній повній та ефективній участі в житті суспільства нарівні з іншими».

Всі люди народжуються вільними та рівними у правах, однак внаслідок наявних у суспільстві перешкод, реалізація прав людини людьми з інвалідністю ускладнюється.

Завдання для виконання

Після лекції тренер пропонує учасникам тренінгу об'єднатись у дві групи.

Тренер перед початком завдання надає роз'яснення. Групам запропоновано розглянути дві проблеми доступу осіб з інвалідністю до правосуддя з точки зору медичної та соціальної моделей інвалідності.

Перед тим, як поставити питання, тренер пропонує наступний приклад: людина, що пересувається за допомогою інвалідного візка, не може потрапити до приміщення суду. Чому так відбувається? Прихильники медичної моделі скажуть, що людина хвора, тому і не може потрапити до суду. Прихильники соціальної та правозахисної моделі інвалідності скажуть, що людина не може потрапити до суду через його недоступність. Якщо створити умови – побудувати пандус, зробити широкі двері без порогів, зробити доступ між поверхами, зручний туалет тощо, то людина з інвалідністю зможе потрапити до суду.

Проблема 1. Особа з інтелектуальними порушеннями часто не розуміє, про що йдеться в судовому засіданні, стороною чи учасницею якого вона є. Чому так відбувається?

Перша група має подивитись на проблему з точки зору медичної моделі інвалідності, а друга – з точки зору соціальної моделі. Групам дається 10 хвилин на обговорення.

Після обговорення в групі, відбувається обговорення результатів.

Завдання тренера полягає у тому, щоб групи прийшли до спільного розуміння того, що будь-яка зовнішня точка зору в найкращих інтересах людини є гіршою, ніж висловлена самою людиною позиція.

Проблема 2. Соціальні послуги особам з інтелектуальними та психічними порушеннями переважно надаються в інтернатах. Чому так відбувається?

Перша група має подивитись на проблему з точки зору соціальної моделі інвалідності, а друга – з точки зору соціальної моделі. Групам дається 10 хвилин на обговорення.

Після обговорення в групі відбувається презентація результатів.

Завдання тренера полягає у тому, щоб групи зійшлись на точці зору, що людина потрапляє до інтернатів не через стан здоров'я, а через відсутність

соціальних послуг та іншої підтримки за місцем проживання, і якщо створити відповідні умови, то такі особи зможуть жити в суспільстві.

1.2. Права людей з інтелектуальними та психо-соціальними порушеннями в стандартах ООН та Ради Європи

Лекція, презентація

Змістовне наповнення теми

Традиційне ставлення до осіб з психо-соціальними та інтелектуальними порушеннями виходить з того, що такі особи не можуть самостійно приймати рішення щодо свого життя. Правозахисна ж модель наполягає на створенні умов для забезпечення правоздатності цих осіб на рівні з іншими. Визначення правоздатності у міжнародній практиці трактується і як здатність володіти правами, так і здатність здійснювати ці права.

Найбільш вдале розуміння правоздатності, яке варто використовувати у національному правовому полі, надає п. 2 ст. 15 Конвенції ООН про ліквідацію усіх форм дискримінації щодо жінок: «Держави-сторони надають жінкам однакову з чоловіками громадську правоздатність і однакові можливості її реалізації. Вони, зокрема, забезпечують їм рівні права при укладанні договорів і управлінні майном, а також рівне відношення до них на всіх етапах розгляду в судах і трибуналах».

Реалізація правоздатності прямо пов'язана із:

- правом на свободу (утримання особи у психіатричних закладах); свободою від катувань (аспект примусового лікування та умови утримання у закладах);
- доступом до правосуддя (можливість оскаржувати рішення, пов'язані із дієздатністю та помещенням до закладу);
- вибором місця проживання та включення до місцевої спільноти (перебування у сегрегованому середовищі та відсутність послуг на рівні громади).

Рішуча зміна у розумінні правоздатності людей з інвалідністю прийшла після ухвалення у 2006 р. Конвенції ООН про права людей з інвалідністю. Пункт 2 Статті 12 Конвенції говорить, усі особи з інвалідністю мають правоздатність на рівні з іншими в усіх аспектах життя.

З позиції Комітету КПОІ правоздатність та дієздатність є різними поняттями.

Правоздатність означає:

- володіння правами та обов'язками;
- можливість реалізувати права та обов'язки.

Психічна дієздатність означає навички особи приймати рішення, які, природно, у різних людей є неоднаковими і можуть варіюватися в залежності від багатьох факторів, включно із середовищними та соціальними факторами».

Комітет вважає, що «концепція психічної дієздатності сама по собі значно суперечлива. Психічну дієздатність визначають суспільні та середовищні умови:

- політико-правові – наявність у законодавстві заходів з підтримки прийняття особою з психо-соціальними та інтелектуальними порушеннями самостійних рішень;
- соціальні – наявність системи послуг, спрямованих на абілітацію (надання особі вмінь та навичок) та самостійного прийняття рішень;
- практик оцінки – здатність суддів, інших фахівців оцінити спроможність особи приймати рішення в конкретний момент.

Комітет наголошує, що інтелектуальні порушення та інші дискримінаційні практики не є законними причинами відмови у правоздатності (правовому статусі та дієздатності): «Згідно із статтею 12 Конвенції припущені чи фактичні обмеження психіатричної дієздатності не повинні використовуватись для позбавлення правоздатності».

Наступна частина вищевказаної статті Конвенції накладає на держави зобов'язання надавати людям з інвалідністю доступ до підтримки, якої вони можуть потребувати під час реалізації своєї правоздатності. Із викладеного вбачається, що людям з інвалідністю необхідно створити умови для їх максимальної участі у прийнятті рішень, що їх стосуються. Мета підтримки полягає у донесенні інформації до людини про характер рішення у найбільш зручний для неї спосіб, наслідком чого є самостійний вибір людини певного рішення. У цьому зв'язку Комітет ООН з прав людей з інвалідністю рекомендував державам-учасницям «... переглянути законодавство, яке допускає опіку та піклування, та вжити заходів з метою розробки законів та політики, спрямованих на впровадження моделі підтриманого прийняття рішень, яка б враховувала волю та бажання людей з інвалідністю».

У стратегічному документі комісара Ради Європи від 2012 р. щодо правоздатності осіб із психосоціальною та інтелектуальною формами інвалідності пропонуються наступні кроки, необхідні для реалізації європейськими правовими системами:

- По-перше, державам-членам слід поступово відмовитись від повної опіки та інституту недієздатності, замінивши більш м'якими формами. Лише наявність інтелектуального та/або психосоціального порушення не повинно автоматично означати позбавлення дієздатності.
- По-друге, необхідно переглянути та реформувати дискримінаційне законодавство, що позбавляє людей з інвалідністю людських прав

(наприклад, право на справедливий судовий розгляд, право голосу чи право на власність) через їхню інвалідність чи наявність порушення.

- По-третє, державні і місцеві органи влади, суди, заклади охорони здоров'я та інші постачальники послуг повинні зробити свої послуги більш доступними для людей з інвалідністю. Це включає надання інформації простою і зрозумілою мовою, наявність особи, що здійснює підтримку згідно з волею зацікавленої особи.

Європейська конвенція захисту прав людини та основоположних свобод прямо не наголошує на реалізації правоздатності, однак Європейський суд з прав людини напрацював значну практику у цих питаннях, в тому числі щодо реалізації правоздатності особами із проблемами психічного здоров'я та інтелектуальною формою інвалідності.

Стосовно реалізації права на справедливий суд у контексті правоздатності ЄСПЛ виходить із кількох елементів:

- Право особи бути заслуханою у суді під час розгляду справ стосовно дієздатності. Це право реалізується як через особисту присутність особи на слуханнях, так і через різні форми представництва. Суд наголошує, що перебування особи під опікою не повинно позбавляти її можливості донести свою думку до суду.

- Саме суддя, а не психіатр, повинен оцінити всі наявні факти для прийняття рішення у справах пов'язаних із дієздатністю. Суд зауважує, що «рішення національних судів має ґрунтуватись на медичному висновку, в якому надається належна оцінка ступеня недієздатності пацієнта». Водночас, на думку Суду: «було б бажаним, якби суддя, що здійснює розгляд справи, перевібив, чи не є медичний висновок свавільним, а також вислухав свідків і лікаря».

- Доступ особи до правосуддя у питаннях перегляду рішення стосовно недієздатності. Суд звертає увагу, що: «особа повинна скористатись ефективним механізмом оскарження свого поміщення до психіатричного закладу. Необхідним є встановлення розумних термінів порушення питання особою щодо недієздатності».

Завдання для виконання

Тренер об'єднує учасників тренінгу в дві групи. Тренер оголошує тему для обговорення: «В Україні планується відмінити інститут повної недієздатності/повної опіки». Перша група повинна підготувати аргументи щодо необхідності цього кроку. Друга група готує аргументи щодо перешкод та ризиків цього кроку. Групам надається 15 хвилин на обговорення.

Після закінчення часу групи презентують результати.

Після обговорення тренер дає групам наступне завдання. Перша група має підготувати мінімум п'ять рекомендацій для держави: що держава має зробити

в першу чергу, щоб відмінити інститут повної недієздатності. Друга група має підготувати мінімум п'ять рекомендацій для суду: що необхідно зробити для того, щоб система судочинства була готовою до відміни інституту повної недієздатності. Групам надається 15 хвилин на обговорення.

Після виконання завдання групи презентують свої результати.

Завдання тренера полягає у підведенні учасників тренінгу до думки, що, якщо створити необхідні умови, інститут повної недієздатності можна відмінити, оскільки проблема не в людині, а в перешкодах.

Перегляд інформаційного відео «Визнання фізичної особи недієздатною».

1.3. Ситуація в Україні на прикладі аналітичного дослідження «Моніторинговий звіт: Аналіз судової практики розгляду справ про визнання фізичної особи недієздатною»

Лекція, презентація

Змістове наповнення теми

Моніторинг проводився в період з 07 березня по 15 березня 2018 року. Метою моніторингу був аналіз судової практики у справах про визнання фізичної особи недієздатною.

У межах моніторингу було опрацьовано Єдиний державний реєстр судових рішень щодо:

- справи про визнання фізичної особи недієздатною;
- ухвали про призначення судово-психіатричної експертизи, ухвали про відкриття провадження, ухвали про залишення без руху, ухвали про залишення заяви без розгляду, ухвали про повернення позовної заяви, які були винесені судами.

15.12.2017 набув чинності Закон України «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів».

Суттєвих змін зазнала процедура, передбачена статтями 295-300 Цивільного процесуального кодексу України, розгляду судом справ про визнання фізичної особи недієздатною. Так у статті 299 ЦПК України чітко визначено, що суд розглядає справи за участі особи, щодо якої розглядається справа про визнання її недієздатною, а також зазначена альтернативна можливість особисто взяти участь у судовому засіданні в режимі відеоконференції з психіатричного чи іншого лікувального закладу, в якому перебуває така особа, про що суд зазначає в ухвалі про відкриття провадження.

Для визначення фактичної можливості особи, щодо якої розглядається справа про визнання її недієздатною з'явитися на судове засідання, а також про можливість особисто дати пояснення по суті справи у разі необхідності, суд може призначити відповідну експертизу.

Однією з ключових змін ЦПК України є надання права суду визначати строк дії рішення про визнання фізичної особи недієздатною, обмеживши максимальний строк дії такого рішення двома роками.

Під час моніторингу було проаналізовано 370 судових рішень про визнання фізичної особи недієздатною, ухвалених судами України за період з 01.01.2018 по 28.02.2018. Загалом суди задовольнили 365 заяв про визнання особи недієздатною, за 4 заявами суди відмовили, та в одному випадку особу, яку заявник просив визнати недієздатною, було визнано обмежено дієздатною.

Незадовільною залишається реалізація права особистої присутності особи, щодо якої розглядається справа про визнання її недієздатною в суді. Так в результаті моніторингу виявлено, що лише при ухваленні 25 рішень особа, щодо якої розглядалася справа про визнання її недієздатною, була присутня безпосередньо в судовому засіданні, що складає лише 6,76% від загальної кількості судових справ. Водночас в усіх 25 випадках, коли особа була присутня в судовому засіданні, суди ухвалювали рішення про визнання її недієздатною.

У 44% рішень про визнання фізичної особи недієздатною відсутній строк, на який особу визнано недієздатною. Особливо це характерно для рішень, ухвалених в січні 2018 року. Близько в 40% рішень особа визнавалася недієздатною строком на два роки. І лише трохи більше, ніж у 15% рішень, була зазначена дата, до якої особа визнавалася недієздатною.

У 52 випадках суд визначив дату, до якої особа визнавалася недієздатною, це становить 92,1% рішень, суд визнавав особу недієздатною на 1 рік та 11 місяців. В 3 рішеннях суди врахували строк апеляційного оскарження, і особи були визнані недієздатними строком на 2 роки. Лише в двох рішеннях строк визнання особи недієздатною становив 11 місяців.

Лише в 20% з 383 ухвал про призначення судово-психіатричної експертизи суди ставили питання про можливість особи з'явитися в судове засідання і дати пояснення по суті справи.

Цікавою є практика окремих судів Чернівецької області, де в кількох ухвалах про психіатричну експертизу суд на розгляд експерта ставив питання: «Чи особа має бути визнана обмежено дієздатною або недієздатною?»

У кількох ухвалах про психіатричну експертизу суд на розгляд експерта поставив питання: «Чи можна особу визнати недієздатною на строк менший, ніж два роки?», «У який строк може відбутися покращення стану її здоров'я?», «На який строк у цьому випадку її можна визнати недієздатною?».

Тема 2. Комунікація з особами з психічними та інтелектуальними порушеннями – учасниками судового процесу

Актуальність теми

Можливість розуміти, що відбувається в суді, та ефективно спілкуватися є основоположним для участі особи з психічними чи інтелектуальними порушеннями у провадженні судової справи. Мова, що використовується в суді, часто складається з таких слів, які рідко зустрічаються поза його межами. Поступово українське судочинство переходить до необхідності почути кожного в судовому процесі, що вимагає відповідної підготовки для працівників суду. Отже, можливість ефективної комунікації між особами з психічними та інтелектуальними порушеннями з одного боку та працівниками суду з іншого дозволить покращити доступ перших до правосуддя та зробить роботу других більш ефективною.

Тематичний план до теми 2

Тема	Метод	Час
2.1. Комунікація з особами з психічними порушеннями	Лекція, обговорення питань тренера	20 хв.
2.2. Комунікація з особами з інтелектуальними порушеннями	Лекція, обговорення питань тренера	20 хв.
Завдання до підтеми та перегляд відео: «Поради щодо спілкування з особами з інтелектуальними порушеннями»	Перегляд відео, обговорення	50 хв.
2.3. «Спрощена мова»	Лекція	20 хв.
Виконання завдань до підтеми	Робота в групах	40 хв.

2.1. Комунікація з особами з психічними порушеннями

Лекція, презентація, обговорення питань тренера

Спочатку тренер розповідає про особливості розгляду теми щодо комунікації з особами з психічними порушеннями. Зокрема, тренер пропонує учасникам для обговорення питання з варіантами відповіді, а учасники тренінгу намагаються обрати правильний варіант. Після цього тренер оголошує правильний варіант та пропонує пояснення до нього.

Виділені у тексті червоним кольором правильні варіанти відповідей.

Якщо учасники тренінгу пропонують неправильні варіанти, тренер має з'ясувати, чим керуються учасники, обираючи саме такий варіант. Також

тренер з'ясовує, чим керувались учасники, обираючи й правильний варіант відповіді. Після обговорення причин вибору певного варіанту відповіді тренер, використовуючи інформацію на презентації, розповідає про правила комунікації.

Питання 1.

У відповідності до правозахисної моделі інвалідності, яке визначення є коректним:

1. особа з психічними порушеннями;
2. психічно-хвора особа;
3. особа з психічними розладами;
4. псих.

Інформація для учасників

Термін «психічні захворювання» демонструє медичний підхід, тому в спілкуванні надайте перевагу визначенню «психічні порушення» відповідно до статті 1 Конвенції про права осіб з інвалідністю.

Якщо Вам необхідно обговорити інвалідність особи, надайте перевагу терміну «особа з інвалідністю внаслідок психічних порушень», проте зважте на те, що не всі особи з психічними порушеннями мають інвалідність.

Питання 2.

Яке твердження є правильним:

1. Всі особи з психічними порушеннями мають й інтелектуальні порушення;
2. Не всі особи з психічними порушеннями мають інтелектуальні порушення;
3. Деякі особи з інтелектуальними порушеннями можуть мати супутні психічні захворювання;
4. Методи комунікації з особами з інтелектуальними порушеннями є такими ж, як і з особами з психічними порушеннями.

Інформація для учасників

Психічні порушенням – це не те ж саме, що інтелектуальні порушення. Особи з психічними порушеннями не мають інтелектуальних порушень, проте деякі особи з інтелектуальними порушеннями також мають супутні психічні порушення.

При спілкуванні з людиною з психічними порушеннями ставтесь до неї, як до конкретної особистості. Не переносьте на неї свій минулий досвід спілкування, який Ви мали з особами з психічними порушеннями.

Особи з психічними порушеннями не більше за інших схильні до насильства та агресії. Широкий діапазон варіантів поведінки, які пов'язують з психічними порушеннями, охоплює варіанти від пасивності до руйнівної поведінки. Коли хвороба перебуває в активній фазі, особа не обов'язково має нахил до завдання шкоди собі або іншим.

Питання 3.

Які із нижче перерахованих рекомендацій є неправильними?

1. Не починайте розмову, очікуючи конфлікту;
2. У присутності людини з психічними порушеннями бажано уникати розмов з іншими людьми, сміятися, якщо вона не чує, про що йде мова;
3. Ви можете підвищити голос на людину з психічними порушеннями, особливо якщо у Вас є для цього підстави;
4. У складних ситуаціях використовуйте гумор та сарказм;
5. Не підвищуйте свій голос, не намагайтесь залякати або "дисциплінувати" людину;
6. Зверхній або поблажливий тон дозволить Вам порозумітись з людиною з психічними порушеннями.

Інформація для учасників

Чого варто уникати при спілкуванні з особами з психічними порушеннями:

- Не починайте розмову, очікуючи конфлікту. Починаючи розмову з оборонної позиції, ймовірно, буде складно налагодити спілкування.
- У присутності людини з психічними порушеннями бажано уникати розмов з іншими людьми, сміятися, якщо вона не чує, про що йде мова, оскільки часто такі люди переконані в тому, що інші люди глузують з них.
- Уникайте ... Не говоріть різко з людиною, що має психічні порушення, навіть якщо у вас є для цього підстави, постійно контролюйте власний емоційний стан.
- Не зривайтесь на емоції, ні в якому разі жодних образ.
- Не чекайте, що інша людина "просто зрозуміє", якщо Ви не в змозі пояснити.
- Уникайте за можливості в присутності людини говорити про її психічний діагноз.
- Не підвищуйте свій голос, не намагайтесь залякати або "дисциплінувати" людину.
- Не використовуйте сарказм і уникайте гумору у складних ситуаціях.
- Уникайте зверхнього або поблажливо тону.

Питання 4.

Які з перерахованих рекомендацій є правильними?

1. Говоріть так, щоб фразу не можна було інтерпретувати двояко;
2. Зберігайте максимально можливу емоційну і фізичну дистанцію, уникайте дотиків;
3. Мінімізуйте відволікаючі фактори;
4. Спростуйте. Одна тема за один раз.
5. Ставте уточнюючі запитання. Перепитайте: "Якщо я розумію тебе правильно..... ? ", "Це те, що ти маєш на увазі....?";
6. Будьте терплячі, очікуючи відповідей на ваші запитання, намагайтеся не форсувати темп розмови.

Інформація для учасників

Загальні правила спілкування:

- Намагайтеся бути послідовними та передбачуваними, поведіться тактовно й обережно, зберігаючи при цьому максимальний спокій.
- Слова, інтонації, пози, жестикуляції повинні відповідати один одному за змістом і взаємно підтримуватися. Говоріть так, щоб фразу не можна було інтерпретувати двояко.
- Зберігайте максимально можливу емоційну і фізичну дистанцію, уникайте дотиків.
- Не забувайте, що людина має психічні порушення і часом не може вас зрозуміти.
- Допмагайте зберігати гідність людині. Не ставте на ній клеймо і не вимагайте від неї більше, ніж вона може.
- Мінімізуйте відволікаючі фактори.
- Спростуйте. Одна тема за один раз.
- Визнавайте, що говорить інша людина, що вона відчуває, навіть якщо Ви не згодні.
- Ставте уточнюючі запитання. Перепитайте: "Якщо я розумію тебе правильно..... ? ", "Це те, що ти маєш на увазі....?".
- Будьте терплячі, очікуючи відповідей на ваші запитання, намагайтеся не форсувати темп розмови.

Питання 5.

Тренер пропонує учасникам тренінгу самостійно назвати ознаки (особливості поведінки, зовнішній вигляд тощо), які, на їхню думку, мають свідчити, що особа має психічні порушення.

Інформація для учасників

Симптоми порушення психіки, на які можна звернути увагу та припустити, що особа, можливо, може мати порушення психіки.

Така особа швидше за все:

- Уникає контакту очей або, навпаки, може дивитись довго в очі.
- Проявляє брак енергії та виглядає дуже повільною, майже "вимкненою".
- Має проблеми з концентрацією під час роботи або спілкування.
- Буває дуже неспокійною, невгамовною, дихає важко і сильно пітніє.
- Буває дуже емоційною, плаче або сміється без причини.
- Їй важко швидко відповісти на запитання або надати коротку відповідь так /ні.
- Те, що говорить, не має сенсу, мовлення сплутане та неупорядковане.
- Забуває про те, що було їй щойно сказане чи про що вона сама говорила.
- Має слухові або зорові галюцинації - з боку це виглядає як бесіда з собою, відповіді на питання невидимого співрозмовника.
- Має плутану мову, складну для сприйняття, що містить абсурдні або маячні фрази.

2.2. Комунікація з особами з інтелектуальними порушеннями

Перегляд навчального відео «Поради щодо спілкування з особами з інтелектуальними порушеннями»

Лекція

Змістовне наповнення теми

Інтелектуальне порушення - це порушення пізнавальної діяльності та адаптивної поведінки, що охоплює багато щоденних соціальних та практичних навичок. Це означає, що особа має рівень розумового розвитку нижче середнього.

Базові правила етикету спілкування

1. Уникайте терміну "розумова відсталість". Доцільно вживати «інтелектуальні порушення».
2. Особи з інтелектуальними порушеннями з легким ступенем складають близько 90% від усіх осіб з інтелектуальними порушеннями.
3. Особи з інтелектуальними порушеннями не є «довічними дітьми». Звертайтеся до особи прямо та використовуйте відповідний до їх віку тон голосу.

4. Не говоріть зверхньо до особи з інтелектуальними порушеннями. Вступаючи в розмову з особою з інтелектуальними порушеннями, виносьте ті ж самі теми, які б Ви зачіпали в розмові з іншими.

5. Люди з інтелектуальними порушеннями дуже різні за своїми вміннями та інтересами. Не робіть припущення, що особі з інтелектуальними порушеннями бракує навичок навчання. Водночас порушення, які особа має, можуть значно впливати на ці сфери. Низький рівень навичок навчання не означає, що особи з інтелектуальними порушеннями не мають цінних ідей та думок.

6. Коли особа з інтелектуальними порушеннями супроводжується іншими людьми, не спрямовуйте свої питання та коментарі до них. Говоріть прямо до особи з інтелектуальними порушеннями. Також не дозволяйте нікому розмовляти за особу з інтелектуальними порушеннями.

7. Які б не були здатності розуміти та виражати себе, людина з інтелектуальними порушеннями має право на таку ж саму повагу, як і будь-які інші люди.

Інтерактивна частина

Тренер пропонує учасникам підхід аналогічний попередній підтемі. Тренер ставить питання і пропонує варіанти відповіді. Учасники обирають правильні відповіді.

Питання 1.

Що Ви будете робити, якщо Ви не розумієте особу з інтелектуальними порушеннями?

1. Кивну головою, щоб не засмучувати її тим, що я нічого не зрозумів.
2. Вибачусь через те, що не можу зрозуміти.
3. Попрошу людину повторити сказане або розгляну альтернативні форми спілкування.
4. Я звернусь до опікуна, піклувальника, психіатра, іншого, щоб пояснили, що людина мала на увазі.

Інформація для учасників

Як поводитися, якщо Ви не розумієте особу з інтелектуальними порушеннями?

- Якщо Ви не розумієте людину з інтелектуальними порушеннями, не прикидайтесь, начебто Ви розумієте, що вона сказала, просто киваючи головою.
- Краще за все попросити людину повторити сказане або розглянути альтернативні форми спілкування (допоміжні технології, картинки, графіку, знаки, жести тощо).

- Якщо Ви все ж таки не можете зрозуміти, проявіть повагу до людини та визнайте важливість її повідомлення і перепросіть за те, що не можете зрозуміти.

- У такій ситуації запитайте дозволу, чи можете Ви попросити члена сім'ї, опікуна або спеціаліста (психіатра, психолога, спеціального педагога) допомогти Вам зрозуміти її.

Питання 2.

Як Ви вважаєте, в чому особи з інтелектуальними порушеннями можуть мати труднощі?

1. З розумінням складної мови.
2. З висловленням своїх думок та переживань.
3. Зі згадуванням та обробкою інформації.
4. У читанні та письмі.
5. Із заповненням форм.
6. Із визначенням часу.
7. З дотриманням інструкцій.

Інформація для учасників

Особи з інтелектуальними порушеннями, ймовірно, можуть мати труднощі:

- З розумінням складної мови. Обмежене розуміння матеріалу та знижені навички спілкування ускладнюють розуміння питань та надання на них відповідей.

- З вираженням своїх переживань, думок або почуттів.
- З висловленням думок у зв'язку з супутніми фізичними та/або сенсорними порушеннями.

- Зі згадуванням та обробкою інформації.
- У читанні та письмі.
- З заповненням форм.
- З визначенням часу.
- З дотриманням інструкцій.
- З концентрацією уваги протягом тривалого періоду часу.
- З усвідомленням соціальних норм, таких як читання мови тіла та робити щось по черзі.

Особи з інтелектуальними порушеннями можуть:

- Бути поступливими та легко піддаватися впливу. Перебуваючи під тиском, можуть намагатися задобрити людей. Наприклад, якщо поставити їм одне і те саме питання двічі, вони, можливо, змінять свою відповідь, гадаючи, що перша надана відповідь є неправильною.

- Уникати контакту очей або, навпаки, дивитись настільки довго в очі, що це може змусити інших почувати себе незручно.
- З розумінням наслідків своїх дій або емоційного впливу на інших.
- Сприймати все, що кажуть, занадто буквально.
- Сприймати нові ситуації, такі як виступ у суді, особливо стресовими.

Загальні правила усного спілкування:

Розмовляйте з особою з інтелектуальними порушеннями в тому місці, де вона відчувається комфортно, до прикладу, в знайомому їй і бажано спокійному приміщенні.

Вимкніть візуальні чи слухові сигнали в приміщенні, проводьте спілкування у такому місці, де ніхто не заходить і не виходить.

Скоротіть кількість інших учасників розмови, котрі можуть втручатися і повідомляти свою думку.

Звертайтеся до особи з інтелектуальними порушеннями за її ім'ям та переконайтесь, що її увага спрямована на вас перед тим, як Ви почали розмовляти з нею.

Поясніть простою мовою та короткими реченнями, що буде відбуватися на кожному етапі судового засідання/процесу. Уникайте довгих, складних речень.

Дайте людині з інтелектуальними порушеннями додатковий час для відповіді. Це може зайняти до 15-20 секунд. Якщо людина не відповідає, спробуйте сформулювати запитання іншим чином.

Можливо, Вам доведеться повторити кілька разів для того, щоб особа з інтелектуальними порушеннями змогла зрозуміти суть всієї інформації.

Питання 3.

Як би Ви побудували діалог з особою з інтелектуальними та мовленнєвими порушеннями?

1. Я буду спілкуватись виключно через представника цієї людини.
2. Спробую з'ясувати у людини, як вона показує «так» чи «ні», і буду формулювати питання відповідним чином.
3. Спілкування з такою людиною взагалі неможливе.

Інформація для учасників

Попросіть особу з інтелектуальними порушеннями показати Вам, як вона каже «Так» чи «Ні» (якщо це не ясно через мовленнєві порушення) – а потім ставте їй питання «Так/Ні» для того, щоб з'ясувати, що вона каже.

Не питайте «Ви розумієте?» Відповідь «Так» або кивок головою не обов'язково означає, що особа розуміє. Особи з інтелектуальними порушеннями схильні погоджуватися або відповідати «Так» на запитання або твердження, якщо:

- о вони не знають відповіді;
- о запитання занадто довге;
- о вони думають, що Ви хочете почути ствердну відповідь.

Запитайте, чи потребує особа з інтелектуальними порушеннями допомоги у спілкуванні (електронні пристрої, книги, записник), що допомогло б Вам її зрозуміти – якщо так, запитайте, чи могли б Ви використовувати їх разом задля кращого розуміння.

Якщо особа використовує комунікаційний пристрій, переконайтесь, що вона має до нього доступ.

Питання 4.

Оберіть із запропонованих пар фраз ту, яка буде більш зрозумілою для людини з інвалідністю.

1	Іван Іванович до вас приходив?	Він до вас приходив?
2	В день народження вашої мами ви були вдома?	13 вересня ви були вдома?
3	Чому ви прийшли самі?	Хто з вами прийшов?
4	Як ви провели учорашній день?	Що ви вчора робили?

Інформація для учасників

Будьте обережні, коли використовуєте займенники «Я», «Йому» чи «Він» тощо, замість того, щоб назвати конкретну людину або річ. Перевіряйте, чи зрозуміло, замість назви кого чи чого вживаються займенники. Якщо це не ясно, краще використовуйте імена.

Концепти минулого і майбутнього, а також згадування дат може ускладнювати сприйняття, відтак, використовуйте, як маркери, події в житті людини. Ви можете спробувати використати календар, щоденник, зображення часової лінії або інші візуальні опори, які зображають плин часу.

Питання, які починаються зі слів «Хто», «Що» і «Де», для людини з інтелектуальними порушеннями легші, аніж запитання, які починаються словами «Коли», «Чому» і «Як».

Будьте спостережливими та намагайтеся повторити запитання у декілька способів, аби переконатися, що вас зрозуміли та що Ви розумієте людину з інтелектуальними порушеннями.

Намагайтеся говорити у той же спосіб, що й людина з інтелектуальними порушеннями. Якщо він/вона говорить короткими реченнями, намагайтеся

говорити так само. Постарайтеся зробити так, щоб людина з інтелектуальними порушеннями говорила стільки ж, як і Ви.

Чітко скажіть людині з інтелектуальними порушеннями, що почуту інформацію Ви не повідомите доглядальникові або працівникам, які надають соціальні послуги, або іншій людині, про яку Ви запитуєте.

Завдання до підтеми

Тренер об'єднує учасників в дві групи та оголошує про умови виконання цього завдання. Учасники тренінгу будуть дивитись навчальне відео, в якому є чотири різних ситуації спілкування з особами з інтелектуальними порушеннями. Учасники переглядають першу частину першої з ситуацій, потім отримують по 5 хвилин на обговорення в групі, а після обговорення розігрують свій варіант запропонованої ситуації із урахуванням рекомендацій спілкування з особами з інтелектуальними порушеннями. Після презентації кожної з груп тренер звертає увагу на помилки та пропонує для перегляду другу частину ситуації на відео. Таким же чином відбувається робота і по трьох інших ситуаціях на відео.

2.3. «Спрощена мова»

Лекція

На початку тренер надає загальну інформацію про поняття «Спрощеної мови».

Змістовне наповнення теми

Стандарти викладу письмової інформації, яку легко зрозуміти людям з інтелектуальними порушеннями, називають інформацією, написаною «спрощеною мовою» (англ. – «EasyRead», рос. «Ясныйязык»).

Особам з інтелектуальними порушеннями може бути складніше розуміти деякі речі та вчити щось нове. Тому для них важливо отримувати інформацію, яка була б чіткою та легкою для розуміння.

Доступно викласти інформацію - означає зробити інформацію простою для читання та розуміння.

Загальні стандарти інформації, яку легко зрозуміти

- Завжди шукайте якомога більше інформації про людей, які будуть використовувати вашу інформацію.
- Оберіть найкращий формат для вашої інформації.
- Завжди використовуйте мову, яка найкраще підходить для тих людей, кому призначена інформація.

- Пам'ятайте, що люди, які будуть використовувати вашу інформацію, можуть не знати багато про цю тему. Переконайтеся, що Ви чітко пояснюєте зміст, роз'ясніть значення усіх складних слів з цієї теми.

Інформація для учасників

Слова

- Використовуйте слова, які зрозуміти легко і які люди добре знають.
- Не вживайте складних слів.
- Якщо Вам треба застосувати складне слово, переконайтеся, що Ви чітко пояснили його значення.
- Використовуйте приклади та пояснення.
- Використовуйте одні й ті ж слова для опису одного явища впродовж всього документа.
- Не вживайте складних думок, як-от, у вигляді метафори.
- Якщо можливо, вживайте теперішній час, а не минулий.
- Не використовуйте ініціали. Пишіть слова повністю. Якщо Вам треба вжити ініціали, поясніть їх.
- Якщо це можливо, пишіть дати повністю. Наприклад: вівторок, 13 жовтня 2008. Не пишіть: 13/10/2008 чи 13-го жовтня.
- Пишіть числа цифрами, а не словами.

Ніколи не використовуйте римські цифри.

- Намагайтеся не використовувати відсотки та великі числа. Замість цього вживайте слова «мало» або «багато» для пояснень.
- Уникайте вживання складних символів на зразок: \, &, <, § чи #.
- Уникайте вживання скорочень на зразок: «напр.» чи «та інш.».

Речення

- Завжди складайте короткі речення. Дотримуйтеся простої пунктуації.
- Звертайтеся до людей прямо. Для цього вживайте слова «Ви», «Ти».
- Вживайте по можливості позитивні речення, а не негативні. Наприклад, скажіть: «Ти повинен залишитися до кінця зустрічі», а не «Ти не повинен іти, доки не закінчиться зустріч».
- Використовуйте активні дієслова, а не пасивні по можливості. Наприклад: «Лікар надішле тобі листа», а не «Тобі буде надіслано листа».
- Не переносьте одне слово на два рядки.
- Ставте крапку перед тим, як почати писати нову думку, замість поставити кому або слово «та».

Написання тексту

- Використовуйте чіткі заголовки, які легко зрозуміти. Із заголовків має бути зрозуміло, про що наступний текст.
- Не давайте людям більше інформації, ніж це потрібно для розуміння.
- Подайте важливу інформацію на початку документа або виділіть важливу інформацію жирним шрифтом.
- Намагайтеся не використовувати багато підпунктів, підзаголовків та списків.
- Якщо використовуєте графіки чи таблиці, робіть їх простими та чітко їх пояснюйте.

Завдання для виконання

Тренер об'єднує учасників тренінгу в дві групи. Тренер надає кожній групі текст для опрацювання. Окрім цього, учасники повинні отримати роздруковані рекомендації по «Спрощеній мові – слова, речення, написання тексту). Групи отримують завдання опрацювати текст та, керуючись загальними правилами «Спрощеної мови», знайти «помилки» в тексті та переписати його «Спрощеною мовою». Групам надається 20 хвилин на опрацювання. Після закінчення часу групи презентують свої напрацювання. Якщо учасники виявили не всі «помилки», то тренер надає роз'яснення, а потім пропонує свій варіант тексту.

Перед виконанням завдання тренер пропонує як зразок ознайомитись з статтями 12 та 13 Конвенції про права осіб з інвалідністю в оригінальному варіанті та варіанті написаному «Спрощеною мовою»

Тренер має наголосити на тому, що в жодному випадку мова не йде про переписування законів. Мова йде про те, щоб зрозумілою мовою пояснити людині про її права та обов'язки і щоб людина змогла зрозуміти загальні принципи. Наприклад, як в отриманих завданнях у першому випадку треба пояснити людині зрозумілою мовою, що крадіжки заборонені і яка буде відповідальність за ці дії. А в іншому випадку пояснити людині, які в неї права та обов'язки в судовому процесі в межах цивільного судочинства.

Зразок

Конвенція ООН про права осіб з інвалідністю

Стаття 12 Рівність перед законом	Стаття 12 Рівність людини перед законом
2. Держави-учасниці визнають, що особи з інвалідністю мають правоздатність нарівні з іншими в усіх аспектах життя.	Люди з інвалідністю мають таке ж право для прийняття усіх рішень про важливі речі, як усі інші.

<p>3. Держави-учасниці вживають належних заходів для надання особам з інвалідністю доступу до підтримки, якої вони можуть потребувати під час реалізації своєї правоздатності.</p>	<p>Люди з інвалідністю повинні мати необхідну підтримку, яку вони потребують для прийняття рішень.</p>
<p>4. Держави-учасниці забезпечують, щоб усі заходи, пов'язані з реалізацією правоздатності, передбачали належні та ефективні гарантії недопущення зловживань відповідно до міжнародного права з прав людини. Такі гарантії повинні забезпечувати, щоб заходи, пов'язані з реалізацією правоздатності, орієнтувалися на повагу до прав, волі та переваг особи, були вільні від конфлікту інтересів і недоречного впливу, були співрозмірними обставинам цієї особи й пристосовані до них, застосовувалися протягом якомога меншого строку й регулярно перевірялися компетентним, незалежним та безстороннім органом чи судовою інстанцією. Ці гарантії повинні бути пропорційними мірі, якою такі заходи зачіпають права та інтереси цієї особи.</p>	<p>Якщо особа справді потребує когось, хто би говорив замість неї, повинні бути правила щоб переконатись, що все зроблено правильно.</p>
<p>5. З урахуванням положень цієї статті держави-учасниці вживають усіх належних і ефективних заходів для забезпечення рівних прав осіб з інвалідністю на володіння майном і його успадкування, на управління власними фінансовими справами, а також на рівний доступ до банківських позик, іпотечних кредитів та інших форм фінансового кредитування й забезпечують, щоб особи з інвалідністю не позбавлялися довільно свого майна.</p>	<p>Люди з інвалідністю мають рівні права:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Володіти або передавати власність. - Контролювати усі свої гроші. - Мати можливість позичати кошти так само, як інші. - Щоб їхнє житло або гроші не віднімалось у них.

Оригінальний текст	«Спрощена мова»
Стаття 13	Стаття 13
Доступ до правосуддя	Доступ до правосуддя
1. Держави-учасниці забезпечують особам з	Люди з інвалідністю

<p>інвалідністю нарівні з іншими ефективний доступ до правосуддя, зокрема передбачаючи процесуальні та відповідні вікові корективи, які полегшують виконання ними своєї ефективної ролі прямих і опосередкованих учасників, у тому числі свідків, на всіх стадіях юридичного процесу, зокрема на стадії розслідування та інших стадіях попереднього провадження.</p>	<p>повинні мати такі ж права, як і інші:</p> <ul style="list-style-type: none"> - Прийти до суду. - Взяти інших людей до суду. - Або брати участь у тому, що відбувається в суді. <p>Люди з інвалідністю повинні отримати підтримку, щоб бути впевненими, що ці права реалізовані.</p>
<p>2. Щоб сприяти забезпеченню особам з інвалідністю ефективного доступу до правосуддя, держави-учасниці сприяють належному навчанню осіб, які працюють у сфері здійснення правосуддя, зокрема в поліції та пенітенціарній системі.</p>	<p>Провести навчання для працівників суду, включаючи працівників поліції та тюрм.</p>

Текст для опрацювання першою групою

Цивільний процесуальний кодекс України (вирізки з статті 43)

Стаття 43. Права та обов'язки учасників справи

1. Учасники справи мають право:

1) ознайомлюватися з матеріалами справи, робити з них витяги, копії, одержувати копії судових рішень;

2) подавати докази; брати участь у судових засіданнях, якщо інше не визначено законом; брати участь у дослідженні доказів; ставити питання іншим учасникам справи, а також свідкам, експертам, спеціалістам;

3) подавати заяви та клопотання, надавати пояснення суду, наводити свої доводи, міркування щодо питань, які виникають під час судового розгляду, і заперечення проти заяв, клопотань, доводів і міркувань інших осіб;

4) ознайомлюватися з протоколом судового засідання, записом фіксування судового засідання технічними засобами, робити з них копії, подавати письмові зауваження з приводу їх неправильності чи неповноти;

5) оскаржувати судові рішення у визначених законом випадках;

6) користуватися іншими визначеними законом процесуальними правами.

2. Учасники справи зобов'язані:

1) виявляти повагу до суду та до інших учасників судового процесу;

2) сприяти своєчасному, всебічному, повному та об'єктивному встановленню всіх обставин справи;

3) з'являтися в судові засідання за викликом суду, якщо їх явка визнана судом обов'язковою;

4) подавати усі наявні у них докази в порядку та строки, встановлені законом або судом, не приховувати докази;

5) надавати суду повні і достовірні пояснення з питань, які ставляться судом, а також учасниками справи в судовому засіданні;

6) виконувати процесуальні дії у встановлені законом або судом строки;

7) виконувати інші процесуальні обов'язки, визначені законом або судом.

3. У випадку невиконання учасником справи його обов'язків суд застосовує до такого учасника справи заходи процесуального примусу, передбачені цим Кодексом.

4. За введення суду в оману щодо фактичних обставин справи винні особи несуть відповідальність, встановлену законом.

Текст написаний спрощеною мовою, який буде запропоновано учасникам після презентації їхніх варіантів

Стаття 43. Права та обов'язки учасників судової справи

1. Ти є учасником судової справи. Судова справа – це спір між людьми або людиною та закладом, який вирішується в суді. Ти можеш:

1) ти можеш подивитись судові документи. Ти можеш переписати частину судових документів. Ти можеш отримати копії судових документів.

2) ти можеш брати участь у судових засіданнях. Ти можеш брати участь у вивченні доказів. Доказ – це інформація, яка підтверджує або заперечує щось. Ти можеш ставити питання іншим учасникам судової справи.

3) ти можеш подавати різні звернення до суду. Ти можеш висловлювати свої думки в суді. Ти можеш заперечувати думки інших осіб в суді.

4) ти можеш перечитати або прослухати те, що відбувалось у судовому засіданні. Якщо щось не так, напиши про це.

5) ти можеш написати про свою незгоду з судовим рішенням.

2. Ти є учасником судової справи і повинен:

1) ти повинен поважати суд та інших учасників судового процесу;

2) ти повинен допомогти суду дізнатись про всю ситуацію по справі.

3) Ти повинен прийти до суду, якщо тебе викликали.

4) ти повинен надати суду усі докази. Ти не можеш ховати докази.

5) ти повинен говорити правду в судовому засіданні. Ти повинен правдиво відповідати на питання учасників судового процесу.

6) ти повинен вчасно робити те, що вимагає від тебе суд.

3. Суд тебе покарає, якщо ти не виконаєш його вимоги.

4. Суд тебе покарає, якщо ти говоритимеш неправду.

Текст для опрацювання другою групою

Кримінальний кодекс України (вирізки з статті 185)

Стаття 185. Крадіжка

1. Таємне викрадення чужого майна (крадіжка) -

карається штрафом від п'ятдесяти до ста неоподатковуваних мінімумів доходів громадян або громадськими роботами на строк від вісімдесяти до двохсот сорока годин, або виправними роботами на строк до двох років, або арештом на строк до шести місяців, або позбавленням волі на строк до трьох років.

2. Крадіжка, вчинена повторно або за попередньою змовою групою осіб, карається арештом на строк від трьох до шести місяців, або обмеженням волі на строк до п'яти років, або позбавленням волі на той самий строк.

3. Крадіжка, поєднана з проникненням у житло, інше приміщення чи сховище або що завдала значної шкоди потерпілому, - карається позбавленням волі на строк від трьох до шести років.

Примітка. 1. У статтях 185, 186 та 189-191 повторним визнається злочин, вчинений особою, яка раніше вчинила будь-який із злочинів, передбачених цими статтями або статтями 187, 262 цього Кодексу.

2. У статтях 185, 186, 189 та 190 цього Кодексу значна шкода визнається із врахуванням матеріального становища потерпілого та якщо йому спричинені збитки на суму від ста до двохсот п'ятдесяти неоподатковуваних мінімумів доходів громадян.

Текст написаний спрощеною мовою, який буде запропоновано учасникам після презентації їхніх варіантів

Стаття 185. Крадіжка

Крадіжка – це коли ти береш чужі речі без дозволу.

Тебе покарають, якщо ти візьмеш чужі речі без дозволу. Ти заплатиш аж 1700 гривень. Або ти безкоштовно працюватимеш місяць. Наприклад, будеш прибирати вулиці твого міста. Або ти віддаватимеш частину своєї зарплати 2 роки. Або тебе на 3 роки закриють у тюрмі.

Тебе дужче покарають, якщо ти знову візьмеш чужі речі без дозволу. Або якщо ти візьмеш чужі речі без дозволу разом з іншими людьми. Тебе на 5 років закриють у тюрмі.

Тебе покарають, якщо ти вліз в чужий будинок або квартиру та взяв чужі речі без дозволу. Або якщо ти взяв без дозволу чийсь 4 тисячі гривень. Тебе на 6 років закриють у тюрмі.

Підбиття підсумків, питання від учасників, заповнення оцінювальних анкет учасників.

Список використаних джерел

1. «Інформація для всіх: Європейські стандарти викладу інформації, яку легко читати та розуміти». Методичний посібник. Київ: 2014. – 40 с.
2. Левенець І. В. «Судова психіатрія». Навчальний посібник. Тернопіль: 2005. – 328 с.
3. Моніторинговий звіт: Аналіз судової практики розгляду справ про визнання фізичної особи недієздатною. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://prava-lyudyny.org/monitoryngovyj-zvit-analiz-sudovoyi-praktyku-rozglyadu-sprav-pro-vyznannya-fizychnoyi-osoby-nediyezdatnoyu/>
4. Особливості спілкування з особами з інтелектуальними та психічними порушеннями – учасниками судового процесу. Довідник для суддів та працівників апарату суду. / ГПО «Права людини». – ГПО «Права людини», - 2018. – 24 с.
5. Права осіб із проблемами психічного здоров'я: відповідність національного законодавства міжнародним стандартам. Контекст дотримання прав людини у психоневрологічних інтернатах. Аналітичний звіт Української Гельсінської спілки з прав людини / Р. Е. Імереллі, Р. І. Кравченко, Б. С. Мойса / Українська Гельсінська спілка з прав людини. — Київ, КВІЦ, 2015. — 40 с., з іл.
6. Українсько-канадський проект «Інклюзивна освіта для дітей з особливими потребами в Україні»: тренінгові модулі. – К., 2011. – 132с.
7. «A guidetocommunicatingwith a personwithintellectualdisability», [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://picturemyfuture.com/wp-content/uploads/2013/05/Guide-to-Talking-to-someone-with-intellectual-disability-V3-23-May-2013.pdf>
8. International agreement on the rights of disabled people / EasyRead version. / United Nation Enable. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/345108/easy-read-un-convention.pdf
9. Конвенция о правах людей с инвалидностью: Упрощенный текст для людей с интеллектуальной недостаточностью. – Сумы.: Университетская книга; К. : ВГО «Коалиция», БО «Джерела», 2010. – 103 с.